

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ
ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

А.БАЙТҰРСЫНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚОСТАНАЙ Өңірлік университеті

ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ ӘКІМДІГІ МӘДЕНИЕТ БАСҚАРМАСЫНЫҢ "ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСТЫҚ
МЕМОРИАЛДЫҚ МҰРАЖАЙЫ" КОММУНАЛДЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕСІ

КОММУНАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ "КОСТАНАЙСКИЙ ОБЛАСТНОЙ МЕМОРИАЛЬНЫЙ
МУЗЕЙ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА" УПРАВЛЕНИЯ КУЛЬТУРЫ АКИМАТА КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ

АЛТЫНСАРИН ОҚУЛАРЫ

«ИННОВАЦИЯ, БІЛІМ, ТӘЖІРИБЕ-БІЛІМ
БЕРУ ЖОЛЫНЫҢ ВЕКТОРЛАРЫ»
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯСЫ

МАТЕРИАЛДАРЫ

І КІТАП

АЛТЫНСАРИНСКИЕ ЧТЕНИЯ

МАТЕРИАЛЫ

МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ
«ИННОВАЦИИ, ЗНАНИЯ,
ОПЫТ – ВЕКТОРЫ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТРЕКОВ»

І КНИГА

Қостанай, 2023

УДК 37.02
ББК 74.00
И 63

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ/ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Куанышбаев Сеитбек Бекенович, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің Басқарма Төрағасы-Ректоры, география ғылымдарының докторы, Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясының мүшесі;

Жарлыгасов Женис Бахытбекович, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің Зерттеулер, инновация және цифрландыру жөніндегі проректоры, ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор;

Скударева Галина Николаевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Мәскеу облысындағы МОУ «Мемлекеттік гуманитарлық-технологиялық университеті» ректорының м.а.; Ресей Федерациясының жалпы білім беру ісінің құрметті қызметкері, Ресей;

Бережнова Елена Викторовна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Мәскеу халықаралық мемлекеттік қатынастар институты, Ресей;

Ибраева Айман Елемановна, «Қостанай облысы әкімдігінің білім басқармасы» ММ жетекшісі;

Онищенко Елена Анатольевна, «Педагогикалық шеберлік орталығы» жекеменшік мекемесінің Қостанай қаласындағы филиалының директоры;

Демисенова Шнар Сапаровна, педагогика ғылымдарының кандидаты, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің педагогика және психология кафедрасының меңгерушісі;

Утегенова Бибикуль Мазановна, педагогика ғылымдарының кандидаты, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің педагогика және психология кафедрасының профессоры;

Смаглий Татьяна Ивановна, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің, педагогика ғылымдарының кандидаты; педагогика және психология кафедрасының қауым.профессоры;

Жетписбаева Айсылу Айратовна, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің Ы.Алтынсарин атындағы әдістемелік кабинетінің меңгерушісі.

«Инновация, білім, тәжірибе-білім беру жолының векторлары»: 2023 жылдың 17 ақпандағы Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. I Кітап. – Қостанай: А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, 2023. – 1081 б. = «Инновации, знания, опыт – векторы образовательных треков»: Материалы международной научно-практической конференции, 17 февраля 2023 года. I Книга. – Костанай: Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынова, 2023. – 1081 с.

ISBN 978-601-356-244-5

Жинаққа «Инновация, білім, тәжірибе-білім беру жолының векторлары» атты Алтынсарин оқулары халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары енгізілген.

Талқыланатын мәселелердің алуан түрлілігі мен кеңдігі мақала авторларына заманауи білім беруді жаңғырту мен дамытудың, осы үдерісте қазақ ағартушыларының педагогикалық мұрасын пайдаланудың жолдарын, мұғалімдерді даярлаудың тиімді технологиялары мен форматтарын әзірлеу мен енгізу мәселелерін, ақпараттық қоғамдағы білім беру кеңістігінің ерекшеліктерін айқындауға, сондай-ақ педагогтердің инновациялық қызметінің тәжірибесін жинақтауға, педагогикалық үдеріс субъектілерін психологиялық-педагогикалық қолдауға мүмкіндік берді.

Бұл жинақтың материалдары ғалымдарға, жоғары оқу орындары мен колледж оқытушыларына, мектеп мұғалімдері мен мектепке дейінгі тәрбиешілерге, педагог-психологтарға, магистранттар мен студенттерге қызықты болуы мүмкін.

В сборнике содержатся материалы Международной научно-практической конференции Алтынсаринские чтения «Инновации, знания, опыт – векторы образовательных треков». Многообразие и широта обсуждаемых проблем позволили авторам статей определить векторы модернизации и развития современного образования, использования в данном процессе педагогического наследия казахских просветителей, вопросов разработки и внедрения эффективных технологий и форматов подготовки учителей, специфики образовательного пространства в информационном обществе, а также обобщения опыта инновационной деятельности педагогов, психолого-педагогической поддержки субъектов педагогического процесса.

Материалы данного сборника могут быть интересны ученым, преподавателям вузов и колледжей, учителям школ и воспитателям дошкольных учреждений, педагогам-психологам, магистрантам и студентам.

ISBN 978-601-356-244-5

9 786013 562445

УДК 37.02
ББК 74.00

© А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, 2023
© Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынова, 2023

масына ұлттық кәсіпкерлер палатасының бастамасымен 2019 жылы жоғары сынып оқушыларына арналған «Кәсіпкерлік және бизнес» пәні енгізілді. Бұл пәнді оқытудағы мақсаты – оқушылардың кәсіпкер тәрізді ойлай білу қабілетін дамыту, өмірде қажет болатын дағдыларын жетілдіру. Бұл баланың үлкен өмірге дайындалуына және мамандық таңдауына септігін тигізеді. Кәсіпкерлік – адамның туа біткен қабілеті емес, сол себепті оны оқып – үйренген абзал. Бизнесінің басты қағидаларына сүйене отырып, осы пән аясында кәсіпкерліктің негізгі мәселелерін оқытып жатырмыз», – деп айтып өтті ҰҚП өкілі. [4, б. 95]

Бұл жастарға деген үкімет тарапынан жасалынып жатқан игі істерінің бастауы десек те болады. Алғашқы Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев өз Жолдауында да жаппай кәсіпкерлікті дамыту мен жастар ісіне мән беруде. Бүгінде Тұңғыш Президенттің тапсырмасы бойынша барлық облыстарда қыруар жұмыстар атқарылып келеді. Сонымен қатар жаңадан «Жас кәсіпкер» жобасы да іске асуда. Жастар – ілгері дамудың негізгі қозғаушы күші, еліміздің дүниежүзілік аренада бәсекеге қабілеттілігінің басты факторы, еліміздің ұлттық кодын келер ұрпаққа жеткізуші көпір. [5, б. 95]

Бақытын еңбектен тапқан қаншама қазақ жастары әлемнің түкпір – түкпірінде бақытты ғұмыр кешуде. Осындай бақытты жандардың қатарына Ы.Алтынсариннің «Дүние қалай етсең табылады» атты әңгімесінің басты кейіпкері Антонның сөзімен қорытындылағым келеді:

– Сен Антонбысың?

– Рас, – деді Антон: – мен сондағы көрген тіленші Антоныңыздың өзімін. Сол жүргеніңіздегі бір күн қасыңызда бірге жолыққан кісінің айтқандары көңіліме кіріп кетіп, тіленшілікті тастап, жұмысқа кірістім, кәсіппен айналыстым, ісіме нық, малыма күтімді болдым: ақырында сол кісінің айтқаны келіп, мінекей, осы зор дүкеннің иесі болдым, – деді. [6, б. 95]

Қазір де ұлы ұстаздың арманын ұлықтаған, кәсібінен мол несібе тапқан қазақ жастары тәуелсіз мемлекетіміздің дамуына өз үлестерін қосуда деп нық сеніммен айта аларымыз хақ. Ұлы педагогтің қазақ жастарына кәсіптік мамандық беру мәселесінің ғылыми негізін жасау туралы арманы қазіргі таңда өз жалғасын тауып, қазақ ғылымын өркендету жолында зор жетістіктерге қол жеткізуде.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ы.Алтынсарин «Кел, балалар, оқылық». Алматы. 2000 ж. 13–16 б.
2. Ә.Мүсілімов «Нарықтық экономика жағдайында оқушыларды еңбекке баулу және кәсіптік бағдарлау». Алматы, 2000 ж. 86. 89.б.
3. Ы.Алтынсарин «Этнографиялық очерктері» Алматы. «Атамұра» 2006 113–117 б.
4. Ы.Алтынсарин хаттары. Электронды ресурс [https://barinbil.kz/]
5. Елбасының халыққа Жолдауларынан 2018, 2019 жылдар. [https://www.akorda.kz/]
6. <https://inbusiness.kz/kz/news/kasipkerlik> – zhane – biznes – negizderi – paninin – on – zhane – osal – tustary Электронды ресурс

ӘОЖ 37.034

Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫН ОҚУ – ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫНДА ҚОЛДАНУ

*Кудербекова Айнур Сериковна
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Қостанай қаласы білім бөлімінің №16 жалпы білім беретін мектебі
Касенова Шолпан Балтабаевна
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Қостанай қаласы білім бөлімінің №16 жалпы білім беретін мектебі
Макашева Гульмира Уралбаевна
М.Қозыбаев атындағы №23 жалпы білім беретін мектебі
Қостанай қаласы, Қазақстан.
E – mail: ainur.kuderbekova@mail.ru*

Аңдатпа

Өзектілігі: Қазіргі білім беру жүйесінің жаңа құрылымы мен оқу әдістемелік жұмыстарының мазмұнының өзгеруі мұғалімдердің кәсіби шеберліктерін жаңартуды, шыңдауды талап етеді. Ыбырай Алтынсарин өзінің педагогикалық – ұйымдастырушылық әрекетінде бірнеше маңызды принциптермен әдістерге сүйенді. Кез – келген пәнді оқытуда белгілі бір жүйе, қабылданған стандарт болуы қазір да аса маңызды талап. Осы принципке сүйене отырып, Ы.Алтынсарин сол кездегі мектептер жұмыстарына сараптама беріп отырған. Мақсаты: оқу – тәрбие жұмыстарында Ы.Алтынсариннің ағартушылық идеялары мен педагогикалық – ұйымдастырушылық әрекетіндегі принциптерді қолдану.

***Түйінді сөздер:** оқыту процесі, принцип, тәрбие, идея.*

Аннотация

Актуальность: Новая структура современной системы образования и изменение содержания учебно – методической работы требуют обновления, оттачивания профессионального мастерства учителей. Ибрай Алтынсарин в своей педагогической деятельности опирался на методы с несколькими важными принципами. Наличие определенной системы, принятого стандарта в преподавании любой дисциплины является сейчас очень важным требованием. Следуя этому принципу И.Алтынсарин давал экспертизу работ школ того времени. Цель: применение в учебно – воспитательной работе принципов просветительской идеи и педагогико – организационной деятельности И.Алтынсарина.

Ключевые слова: процесс обучения, принцип, воспитание, идея.

Abstract

Relevance: The new structure of the modern education system and the change in the content of educational methodological work require updating, improving the professional skills of teachers. In his pedagogical and organizational activities, ibray Altynsarin relied on methods with several important principles. The presence of a certain system, an accepted standard in the teaching of any subject is now a very important requirement. Based on this principle I. Altynsarin gave an analysis of the work of schools at that time. Goal: the use of educational ideas and principles of pedagogical and organizational activity of I. Altynsarin in educational work.

Key words: learning process, principle, upbringing, idea.

Педагогикалық ойлар қазақ халқының рухани – мәдени мұрасының бір бөлігі ретінде көне ғасырдан бері қалыптасып дамып келе жатқан педагогика ғылымы деңгейіне жетті. Алғаш халықтың ауыз әдебиетінің барлық жанрында, әдет – ғұрып, салт – дәстүрде жарық көрген тәлім – тәрбие тәсілдері, әдістері әр кезеңде өмір сүрген қайраткерлердің ойлары, іс – әрекеттері, жарияланған еңбектерінде жүйеленіп дамытылды.

Қазақ халқы үшін педагогикалық ойлардың дамуының бетбұрыстық сипат алып биікке көтерілу кезеңдерінің бірі ХІХ ғасырдың екінші жартысы деп есептеледі. Өйткені бұл кезеңде ағартушылық әрекетімен, саяси – әлеуметтік, философиялық толғаумен қазақ қоғамының дамыл ілгерілеуіне үлес қосқан Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев.

Сол ХІХ ғасырдың екінші жартысындағы саяси – әлеуметтік сипат аясындағы тарихи – мәдени өлшемдер тұрғысынан қарағанда Ы.Алтынсариннің білім берудегі сіңірген еңбегі өз заманындағы жаңа типті мектеп ашып, оқу – әдістемелік құралдар дайындағанын ұлы істің бастамасы деуге болады.

Қазіргі білім беру жүйесінің жаңа құрылымы мен оқу әдістемелік жұмыстарының мазмұнының өзгеруі мұғалімдердің кәсіби шеберліктерін жаңартуды, шыңдауды талап етеді.

Ыбырай Алтынсарин өзінің педагогикалық – ұйыдастырушылық әрекетінде бірнеше маңызды принциптермен әдістерге сүйенді.

Біріншіден, білім беруді әліппеден бастауды ұсынды. Бұл заңдылық жалпы адам танымының қисынынан туындайды. Бұл да маңызды дидактикалық принцип.

Екіншіден, білім беруде жүйелілік әр уақытта сақталуы қажет, әркімнің өзі білгенінше сабақ өткізуіне болмайды. Кез – келген пәнді оқытуда белгілі бір жүйе, қабылданған стандарт болуы қазір да аса маңызды талап. Осы принципке сүйене отырып. Ы.Алтынсарин сол кездегі мектептер жұмыстарына сараптама беріп отырған.

Үшіншіден, білім беру ісінде теориялық баяндау мен нақты іс – тәжірибе бірін – бірі толықтыруына аса үлкен мән берген. Ы. Алтынсарин ғылым мен техниканың ұлы жаңалықтарын өзінің шағын әңгімелерінің арқауы еткен ғалым.

Төртіншіден, білім берудегі этникалық ерекшеліктерге мән береді «Енді мен қырғыз хрестоматиясының екінші бөлімін құрастырып жатырмын... бұл бөлімнің тарихи мәліметтер жөнінде тарауына қырғыз халқының өз тарихынан материалдар енгізу керек болып отыр, бірақ оңдай материалды қайдан аларымды білмеймін... Өз туған халқыма қырғыз тілінде жалпы білім беретін, дұрысын айтқанда, ғылыми мәліметтермен құрастырылған тағы бір еңбегімен қызмет етпекпін» деп атап көрсетті.

Бесіншіден, білім беруде баланың жыныстық қасиеттерін де есепке алу қажеттігіне ұсынды. Олардың әрқайсысының табиғи ерекшеліктеріне сүйене отырып, бастауыш мектептерде балаларды ағаш өнеріне, қыздарды қол шеберлігіне үйрету көзделді. Мұның өзі Ы.Алтынсариннің өте көреген, алға ұмтылған педагог екенін көрсетеді.

Алтыншыдан, Ы.Алтынсарин білім беру процесінің ізгіліктік сипатын анықтайды. Білім адамды рухани байытады, жанын жадыратады, жақсылыққа жетелейді, көңілін көтереді, рухын нығайтады, жігерін күшейтеді [1, б.147].

Ыбырай Алтынсариннің білім және тәрбие беру мақсаттары өмір талабынан туып, қазақ халқының жалпы мұң – мұқтаждарымен астарласып жатыр. Ыбырайдың педагогикалық мұраты балаларға «жан – жақты және кең көлемде білім беру».

Ол оқыту процесінде:

- 1) Білім беру мен тәрбиелеуде мұғалімнің рөлін жоғары қойды.
- 2) Оқу – материалдық базасының шешуші маңызын атап көрсетті.

3) Оқулықтарды таңдап ала білуге үлкен мән берді. Инспектор ретінде тиісті оқулықтарды әуелі өзі оқып шығып, кейін қажет деп тапса, мектепте пайдалануға ұсынып отырды.

Ыбырай барлық уақытта оқу бағдарламаларымен шектеліп қалмай, оларды кеңейте, қолға түскен қосымша материалдармен толықтыра түсуді оқушылардан талап етіп отырды. Білім беруде кітапхананың орны ерекше бағаланады. Ол: «Жақсы білім беру керек, қалай болса солай, оқытуға болмайды», «Оқытатын кітаптар ғылымға негізделуі тиіс», – деді.

Ыбырай Алтынсарин адамгершілікке тәрбиелеу идеясын көтерді, оны шешу жолдарын іздестірді. Бұл жағынан алғанда ол революцияшыл демократтар мен орыс педагогикасы классиктерінің негізгі идеяларын толық меңгерді. «Оқушылар кейіннен парақор болмас үшін, олардың өнегелі болып өсуіне жәрдемдесуге барлық күшіммен тырысамын» – деді. Оның өлеңдері (аудармалары) мен әңгімелерінің (аудармалары) түгелдей тәрбиелік мәні бар.

Білім мен тәрбие ісінде рухани – мәдени құндылықтарды игеруді, ұлттық сананың қалыптасып өсуіне жағдай туғызуды тарихи мұраларға жаңаша көзқараспен қарауды өмір қажет етіп отыр. Қазіргі Республика мектептеріне білім беру және тәрбиелеу теориясы жөнінде бағыт нұсқаушы материалдар аз емес. Жаңалықтармен қатар өткен мұраларға барынша мұқият қарап, бүгінгі күн талабына сай талдап, оның ішінен пайдалы ілімдерді ала білу ұлттық мектептер үшін аса қажетті шарттардың бірі. Әсіресе Ы.Алтынсариннің педагогикалық теориялық ілімдерінің орны ерекше.

Мысалы: Ы.Алтынсариннің әдебиет саласындағы еңбектері – тәрбиелік міндеттерді тікелей жүзеге асыруға болатын әдістемелік мұра. Қазақ ауыз әдебиетімен етене таныс Ы.Алтынсарин фольклорлық материалдарды кеңінен пайдалану арқылы ұлттық сана тәрбиелеуді жүзеге асыруға жол ашады. Мектеп бағдарламасында берілген «Бай баласы мен жарлы баласы», «Таза бұлақ», «Қыпшақ Сейітқұл, «Атымтай Жомарт» сияқты шығармаларынан адамгершілік, еңбек тәрбиесінің маңызы мен мәнін тереңінен ұғынуға болады. Ы.Алтынсариннің түсінуінше, еңбектің мәні, еңбектің маңызы адамға керекті қажетін өтеп, оны қанағаттандырып көңілін жай етуінде ғана емес, Алтынсариннің еңбектің әлеуметтік маңызын атап көрсетуінде. Езу, зорлау, біреудің еңбегін иемдену – бұл қоғамның соры, қазіргі әлеуметтік тәртіптің кемшілігі. Қазіргі ХХ ғасырда да осы мысалдарды толығымен келтіруге болады. Әрине, өмір тұрғысынан алғанда мысалы қазіргі жастарымыз өте ақылды, соңғы шығыл жатқан ғылыми техниканы меңгерген. Еліміздің болашағы үшін шетелдерде білім алып жүрген жастарымыз қаншама, бірақ осы айтылғандарды үлгі ете отыра, басқаларын тәрбиелеуіміз керек. Сол сияқты «Атымтай Жомарт» арқылы көп нәрсені оқушыларға ұғындыруға болады. Ол бай бола тұрып еңбекті жоғары бағалайды. Еңбек етуді сүйеді. Ол үстіне ескі киім киіп шөп тасып, жұмыс қылады. Бір күні оған жақын – туыстары келіп:

– Жомарт, таусылмас дәулетің бар, ашқа – тамақ, жалаңашқа – киім, үйсіздерге – үй болдыңыз. Сөйте тұра өз басыңызды кемшілікке салып, жарлы кісіше отын кесіп, шөп тасып жұмыс істейтініңіздің мәні қандай? – дейді.

Сонда Атымтай оларға былай деп жауап беріпті:

– Бұған төрт түрлі себеп бар. Оның әуелгісі – әдемі ат, асыл киім, асқан байлықты әдет етсең көңіліңе жел кіргізеді. Сол желіккен көңілмен өзімнен дәрежесі төмендерге жерініп, көз салмай, мастанып, жетім – жесірлерге жәрдем беруді ұмытып кетемін бе деп қорқамын.

Оның екіншісі – бар бола тұрып, жұмыс қылсам, мұнымның кемшілік емес екендігін кейінгілер біліп, өсиет – өнеге алсын деймін. Оның үшіншісі – күн сайын өз бейнетіммен, өз еңбегіммен тапқан бір – екі сомға нан сатып алып жесем, бойыма сол тамақ болып сіңеді, еңбекпен тапқан тамақ тәтті, сіңімді болады. Оның төртіншісі – Атымтайдың айтуынша, еңбекті сүю – адамның адамгершілігін арттыратындығында.

Ы.Алтынсариннің келесі бір шығармасы «Бай баласы мен жарлы баласы». Асан мен Үсен әңгімесі – шындық реалистік әңгіме. Осы әңгімесінде Алтынсарин бүкіл ағартушылық еңбегінің негізгі сырын, әлеуметтік тенденциясын айқын ашып береді. Үсен арқылы еңбекші бұқараның жас ұрпағының еңбек сүйгіштігін, әр нәрсенің ретін таба білетіндігін көрсетеді. Ал Асан бейнесінен мұндай қасиет байқалмайды. Үсен бейнесінен тек еңбексүйгіштіктен басқа, дәрменсіз Асанға көмегі оның адамгершілік жағынан бейнесін сондай түседі. Мұнда қазақ өміріндегі Асанға лайық ұқсас мінездерін айқын көрсетіп береді. «Ол жастайынан сұрағанын әперетін, дегенін істейтін кісісі болғандықтан жатып ішер болуға әдеттенеді»... «Ол еш нәрсе істеуге әдеттенген жоқ, демек, өзінің не істей алатынын, несі жоқ екенін жақсылап айыра алмайды». Осы жерде қорытынды жасай кететін болсақ: мұндай балалар қазірдің өзінде де кездесіп отырады. Олар әке – шешелерінен көмек күтіп таңнан кешке дейін отырудан тайынбайтындар кездессе, керісінше бос уақыттарында пайдалы іспен айналысып, ата – аналарынан көмектерін аямайтын балаларды да жиі кездестіруге болады. Осы әңгіме арқылы мектеп оқушыларына жақсы мен жаман, кедей мен бай, сараңдық пен жомарттық туралы сөздермен біраз мағлұматтар беруге болады.

Ы.Алтынсариннің еңбектерін орыс сыныптарында да салыстыра отырып қолдану өте тиімді деп ойлаймын.

Қазіргі таңда қазақ жазба әдебиетінің үлгілерін орыс тілді аудиторияда оқытудың әдістері жолға қойылып, қолданылып келеді. Қай іс болсын ең алдымен жан – жақты іздену мен мол мате-

риалды жинақтаудан басталып, оларды бірізділікке түсірумен аяқталатыны белгілі. Ы.Алтынсариннің ой өнері мен қызметін үйрету, білгізу, жалпы, әдебиет, педагогика тарихына үңілу аса қажетті нәрсенің бірі.

Ы.Алтынсарин хрестоматиясы мектепте ұлт тілін үйренудің тамаша бастамасы болды. Ыбырай хрестоматиясына халық әдебиеті мен жазба әдебиеті идеясының мазмұнды, ең жақсы үлгілері енді де, мәтіндерде білімділік, тәрбиелік және эстетикалық жағы түгел қамтылды. Мектепте орыс тілін үйретуге байланысты Алтынсарин аударма әдісі дейтін жүйені енгізді. Алтынсариннің жүйесіндегі аударма әдісі сөйлеудің алғашқы даму сатысында үлкен орын алады.

Екінші, үшінші сатыда табиғи әдіс басым болады, бұл әдісті қолдану орыс әліппесін және оқитын алғашқы кітаптарды пайдалануға, маңайдағы заттар мен құбылыстар туралы оқушылармен әңгіме өткізуге тиісінше жол ашады.

Ы.Алтынсариннің еңбекке қатысты шығармаларымен таныса отырып, философиялық ой түюге болады, ол ұлы ұстаздың әдептілік қағидаларынан шығады. Бұл қағидалар мен өлшемдер адамгершілік тәрбиесінің негізгі мұраты, өйткені адамға мағыналы өмір сүруі үшін белгілі бір мақсатқа қарай әрекет жасауы керек, ол – еңбек әрекеті. Осы жолда адам көптеген қарама – қайшылықтарды жеңе отырып өзіне қанағат алады. Пайда болған қанағат келесі қажеттілікті тудырады, қажеттілік әрекет етуге жетелейді, ол жаңа мақсаттың орындалуына ұмтылу болып табылады. Ы.Алтынсариннің еңбек идеялары осындай диалектикалық заңдылықтар негізінде іске асады. Еңбектің адам өмірінде атқаратын міндетінің зор екендігін және ол өмір сүрудің мағынасы мен мазмұн дәрежесінің көрсеткіші екендігін өзінің балаларға арналған әңгімелері арқылы дәлелдейді. Енді солардың бірне шеуінен мысал келтіретін болсақ, Ы.Алтынсариннің «Сәтемір хан» әңгімесінде кішкентай ғана ақсақ құмырсқаның қайта – қайта құлағанына қарамастан қабырға арқылы үйдің төбесіне шыққанын көріп отырған Сәтемірге мынадай ой келеді: «Өзі ақсақ құмырсқа еңбектене отырып өзінің мақсатына жетті, ал мен болсам, түк бітірмей жүрмін. Маған мына құмырсқадан үлгі – өнеге алу керек екен» деп, ақырында өз елінің ақылы толған патшасы болыпты. Бұл әңгімеден еңбек үлкен мұратқа жеткізіп, қуаныштар әкелетінін, ол қуаныш қажеттіліктен туған мақсатқа жету идеясын көрсетеді [2, б.96].

Ы.Алтынсариннің еңбек арқылы дүниетаным туралы көзқарасы қазіргі кезде өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Адам өмірінде еңбек бақыт, қанағат пен қуаныш әкеледі және еңбек адам өмірінің физиологиялық қажеттілігі болып табылады. Ы.Алтынсариннің көптеген шығармалары өмірдің мәні және мағынасы екені дәлелдейді, ол адам өмірін еңбек әрекетінсіз мәнсіз деп есептейді. Еңбек әрекетінің біткені – өмірдің біткені. Ал біреудің еңбектерімен күн көру арамтамақтың және ақымақтың, яғни адалдық қасиеттің жоқтығы. Бір кездегі Ы.Алтынсариннің ойлаған арманы, еңбек идеялары, қазіргі заманда адам өмірінде орын тапты. Педагогтың осындай прорессивті идеялары мектептің оқу – тәрбие жұмысы арқылы іске асып отыр. Атап айтқанда, Ы.Алтынсариннің әңгімелері төменгі сыныптарда оқу үрдісі арқылы жүзеге аса, кейбір сыныптарда тәрбие сағаты, сыныптан тыс оқу, конференцияларда, еңбек тәрбиесіне байланысты диспуттарда іске асады.

Ы.Алтынсариннің еңбек туралы пікірлері, идеялары қазіргі біздің экономикалық жағдайларға қойылатын талаптармен сәйкес келеді.

Қазіргі қоғамымыздағы өзгерістерге байланысты пайда болған әлеуметтік жағдайларда еңбек етпеген адам өмір сүре алмайды, қайыршылыққа, өлімге дейін барады. Оқушыларды еңбекке тәрбиелеуде оның шығармаларынан аларымыз өте мол [3, б. 3].

Қорыта келгенде, Ыбырайдың балаларға, жалпы алғанда, жастарға төлім – тәроие берудегі қуаты күшті асыл мұрасын жеткіншектер тәрбиесіне пайдалана білудің берері көп. Ы.Алтынсарин жас ұрпақты тәрбиелеу мәселелерінде орыс ағартушыларының еңбек – терін өте жоғары бағалады.

Орыс әдебиеті классиктерінің еңбектерімен танысу, Л.Толстой, К.Ушинский сияқты белгілі ағартушылардан үйренуі, Алтынсариннің өмірге көзқарасын тереңдете түсті, қазақ қоғамының негізгі мәселелерін дұрыс танып, оларға нақтылы пікір айтуына жәрдемін тигізді.

Ұлы ағартушы орыс – қазақ халықтарының достығының дәнекері, тарихшы, этнограф, қазақ даласына тұңғыш рет білім нұрын шашқан ардагер азамат Алтынсаринді туған елі ешуақытта ұмытпақ емес. Оның асыл шығармалары жас ұрпақты адамгершілік қасиеттер – ге тәрбиелеуде баға жетпес рухани қазына болып, қала бермек. Ыбырай атамыз былай деген екен: «Мектеп – қазақтарға білім берудің негізгі кілті. Бар үміт те, қазақ халқының келешегі де осы – мектепте. Ал біздің үміт артатынымыз – болашақ ұрпақ.

Әдебиеттер тізімі:

1. Оразбаева Ф.Ш., Тілдік қатынас: теория және әдістемесі: оқу құралы. Алматы : РБК, 2000. 208 б.
2. Сыдықов Ә.Ы., Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен. ағартушылық қызметі. Алматы: Мектеп, 1969. 156 б.
3. «Қазақстан мұғалімі» газета Алтынсариннің жастар тәрбиесі жөніндегі еңбектері. 12 қараша, 1993 ж. 3 б.